

ти державу не на голому місці, стане наступницею всього позитивного, що було вироблено в попередні часи.

Кінцева ціль державного вирішення національного питання у В. К. Винниченка була пов'язана не тільки з досягненням народом, нацією політичної свободи, а й з органічною єдністю національної, політичної, релігійної свободи, соціальних і громадянських прав людини і гарантій для вільного самопізнання, самоуправління всього суспільства і окремої особи. Його орієнтація на «свій народ», на «його всебічну зацікавленість і ентузіазм» в побудові власної держави пройшла через все його життя, всю творчість — і літературну, і політичну. Проте, його стремління сполучити любов до батьківщини, незалежної і вільної, із служінням ідеї соціалізму, інтернаціональної за сутністю, результата не дало.

Надійшла до редколегії 12.01.96

Г. Г. ДЕМИДЕНКО, д-р іст. наук,
проф. НЮА України

М. СКРИПНИК ПРОТИ Й. СТАЛІНА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Історія української державності знає немало повчальних сторінок. Серед них — державне вирішення національного питання на початку 20-х рр. ХХ ст. Тоді зіткнулись позиції центру і союзних республік, зокрема України, щодо принципів утворення їх державного об'єднання, вирішення національного питання. Ці позиції найбільш яскраво уособлювали, з одного боку Й. Сталін, Д. Мануїльський, з другого — М. Скрипник, Х. Раковський та ін. Остання позиція уявляла собою продовження національних традицій розбудови державності на принципах демократизму, федералізму і децентралізації, тоді як Сталін відстоював унітарну форму російської держави з включенням до неї «недержавних націй». Приклад Скрипника повчальний й іншим: принциповістю, мужністю — якостями, не такими вже й звичними для сучасних державних і політичних діячів.

Призначення у квітні 1922 р. Скрипника, тодішнього наркома внутрішніх справ УСРР, наркомом юстиції, а із створенням того ж року державної прокуратури — генеральним прокурором республіки відбулось в переламний момент суспільно-політичного і соціально-економічного життя¹. Відійшли в минуле громадянська війна і гостре класове проти-

¹ Див.: Скрипник М. О. Моя автобіографія. Х., 1931. С. 11.

стояння, долались наслідки страшного голоду, народне господарство швидко відроджувалось на шляху нової економічної політики.

Під керівництвом Скрипника істотно змінюється зміст, напрямки і форми роботи НКЮ республіки. На зміну «революційній доцільності», «законодавчому свавіллю», «законодавчій партизанщині» в НКЮ розгортається робота з кодифікації законодавства. «Наше завдання, — зазначав Скрипник, — знищення свавілля... введення життя в нові рамки законів»¹. На протязі 1922 р. було розроблено і прийнято кримінальний кодекс, кримінально-процесуальний кодекс, Положення про судоустрій, цивільний, земельний кодекс законів про працю і кодекс законів про освіту². На основі нового Положення про судоустрій у грудні 1922 р. була проведена судова реформа³. В 1923 р. кодифікаційні роботи розгорнулись майже по всіх центральних відомствах. В НКЮ продовжувалась робота над цивільно-процесуальним кодексом. При кодвідділі НКЮ працювала міжвідомча нарада по розробці шлюбно-сімейного кодексу. Характерно, що нарком юстиції прагне ознайомити широку громадськість з новим законодавством, з політикою радянської влади в боротьбі із злочинністю, бюрократизмом⁴. Виступаючи на другій сесії ВУЦВК IX скликання, Скрипник підкреслював важливість встановлення такого порядку розгляду основних питань і кодексів, який забезпечував би найбільшу участь в їх попередньому обговоренні всіх членів ВУЦВК і всіх місцевих органів влади⁵. Так, за його пропозицією після досить тривалого (більше року) і широкого обговорення на третій сесії ВУЦВК IX скликання було ухвалено кодекс законів про родину, опіку та шлюб⁶.

НКЮ тричі проводить всеукраїнські з'їзди працівників юстиції, на яких широко обговорювались законодавча політика радянської влади і методи роботи органів юстиції в сучасних умовах. В доповідях Скрипника визначались проблеми і завдання «кримінальної політики Радянської влади»⁷, намічалась програма перебудови форм і методів роботи судових органів, викорінення таких явищ в органах юстиції, як

¹ Вісті ВУЦВК. 1925. 14 лют.

² Див.: Усенко *И. Б.* Первая кодификация законодательства Украинской ССР. К., 1989. С. 17.

³ Див.: Бабко *Ю., Білокобильський І.* Микола Олексійович Скрипник. К., 1967. С. 166.

⁴ Див.: Вісті ВУЦВК. 1924. 13 листоп.; 1925. 14 лют. та ін.

⁵ Див.: Усенко *И. Б.* Вказ. праця. С. 23.

⁶ Див.: Вісті ВУЦВК. 1926. 27 трав.

⁷ Скрипник *М. О.* Уголовная политика Советской власти. Х., 1924.

бюрократизму, хабарництва, господарської нерозпорядливості¹. Удосконалення законодавчого процесу, діяльності органів юстиції Скрипник здійснював наполегливо і послідовно, опираючись на підтримку Політбюро ЦК КП(б)У, Президії ВУЦВК. Неоднозначно складались відносини Скрипника з вищими партійними і державними органами як Генерального прокурора республіки, як давнього і послідовного соратника В. І. Леніна. Ці відносини визначали його гострі зіткнення з Генеральним секретарем ЦК РКП(б) Сталіним.

Іх взаємини мали порівняно давню історію. Скрипник запам'ятався мабуть Сталіну ще з березня 1917 р., коли на Всеросійській нараді партпрацівників Скрипник різко засудив невиразну сталінську позицію щодо Тимчасового уряду². Через рік мало місце більш гостре зіткнення між ними. Як відомо, у грудні 1917 р. виникає Народний Секретаріат — уряд Радянської України, який у березні 1918 р. очолив Скрипник. У зв'язку з просуванням австро-німецьких військ в Україну і загрозою захвату Криму, Кубані і Донської області ряд керівних працівників цих районів звернувся до уряду України з пропозицією про створення Федерації Південних Радянських Республік. 4 квітня голова ЦВК Радянської України В. П. Затонський зв'язався по прямому проводу з Сталіним і попросив повідомити про це Раднарком РСФСР та Надзвичайне посольство України. Сталін у розмові з Затонським вдався до грубої вихватки, заявивши: «Досить грали в уряд і республіку, здається, вистачить, пора кинути гру»³.

У зв'язку з цим уряд України звернувся до уряду РСФСР з листом, в якому, зокрема, говорилося: «Ми мусимо заявити найрішучіший протест проти виступу наркома Сталіна. Ми змушені заявити, що ЦВК Рад України і Народний Секретаріат мають за джерело своїх дій не те чи інше ставлення того чи іншого наркома Російської Федерації, але волю трудящих мас України, що знайшла вияв у постанові II Всеукраїнського з'їзду Рад. Заяви на подобу висловленої наркомом Сталіним спрямовані на підриив Радянської влади на Україні і не можуть бути припустимі від представників Радянського уряду сусідньої республіки...»⁴. Невідома сталінська реакція на рішучий протест українського уряду, але її легко уявити.

¹ Див.: Вісти ВУЦВК. 1926. 9 черв.

² Див.: Троцький Л. Сталинская школа фальсификаций. Поправки и дополнения к литературе эпигонов. М., 1990. С. 243—244.

³ Нариси історії Комуністичної партії України. Вид. 2-е. К., 1964. С. 230.

⁴ Шаповал Ю. І. Україна 20—50-х років: Сторінки ненаписаної історії. К., 1993. С. 11.

Ще напочатку 1922 р. в ЦК РКП(б) обговорювалось питання про об'єднання радянських республік з РСФСР на правах автономії¹. Але ця ідея зустріла гостру опозицію з боку В. І. Леніна, Л. Д. Троцького, Х. Г. Раковського і до серпня того ж року більше не піднімалась. Мабуть саме через Раковського, тодішнього голову уряду України, Скрипник довідався про цю ідею, яка його теж занепокоїла, про що свідчить його виступ на XI з'їзді РКП(б).

Головуючим на з'їзді в дебатах з організаційного звіту ЦК РКП(б) та ревізійної комісії ЦК РКП(б) Л. Б. Камєневим першому було надано слово Скрипнику. Останній несподівано заговорив про політику партії з національного питання. Він звернув увагу делегатів з'їзду на тезу В. І. Леніна в політичному звіті ЦК РКП(б), що «Україна — незалежна республіка, це дуже добре»². На думку ж Скрипника, радянські працівники «на ділі проводять бивше гасло денікінців і врангелевців — «єдина і неділима Росія»³. Він звернув увагу делегатів з'їзду на наявну тенденцію до ліквідації «тієї державності робітників і селян, яка здобута силою робітників і селян цієї країни. Питання про ліквідацію робітничо-селянської державності України також ставиться тут окремими прибічниками «сменовеховства»⁴. Закінчуючи виступ, Скрипник вимагав від ЦК РКП(б) послідовності, виконання своїх власних директив. Це вже відносилось до секретаря ЦК і наркомнаца Сталіна. На його захист став Д. З. Мануїльський, який спробував на слідуєчий день дезавуєвати виступ Скрипника. «Виступаючого тут учора т. Скрипника ми всі знаємо як старого заслуженого революціонера, — заявив Мануїльський, — але ми також всі знаємо, що з цілого ряду питань він мав свою своєрідну думку»⁵. Тут Мануїльський явно лукавив, повністю схвалюючи лінію ЦК РКП(б), особливо його організаційну роботу, бо добре знав, що позицію Скрипника поділяли в Політбюро ЦК РКП(б) У. Х. Г. Раковський, М. В. Фрунзе. Та застереження Скрипника, як і деяких інших делегатів, не було почуто⁶. Але навряд чи його забув Сталін.

¹ Див.: Известия ЦК КПСС. 1991. № 3. С. 170.

² Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 45. С. 105—106.

³ РКП(б). Съезд II. Москва, 1922 // Стеногр. отчет. М., 1961. С. 74.

⁴ Там же. Тут Скрипник теж використав термін з ленінської доповіді.

⁵ Там же. С. 115.

⁶ На XI з'їзді РКП(б) Ленін відводив всі нападки на Сталіна. Заперечуючи, зокрема, Є. О. Преображенському, він наполягав: іншої кандидатури на посаду наркомнаца, ніж Сталін, навіть Преображенський не зможе назвати // Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 45. С. 122.

Влітку 1922 р. він виступив з ідеєю «автономізації», котру у розгорнутому вигляді було викладено у проекті резолюції «Про взаємовідносини РСФСР із незалежними республіками»¹. На початку вересня 1922 р. Мануїльський, який у той час очолював ЦК КП(б)У, у листі до Сталіна підтримав і навіть прагнув обґрунтувати ідею перетворення тодішніх радянських республік в автономії². Принципово іншу позицію зайняли Раковський, Фрунзе, Скрипник та інші члени Політбюро ЦК КП(б)У і члени ЦК КП(б)У³.

Як відомо, I Всесоюзний з'їзд Рад, делегатом якого був і Скрипник, ухвалив рішення про об'єднання в єдиному Союзі всіх радянських республік. Цікаво, що він вимагав вставити навіть уже прийняту Декларацію з'їзду після слів про об'єднання — слова: «суверенних республік»⁴. Формально переміг ленінський план утворення СРСР. Та насправді боротьба за його відстоювання набувала незвично гострих форм, скритих від рядових членів правлячої партії і від громадян СРСР.

Лютневий (1923 р.) Пленум ЦК РКП(б) затвердив комісію для розробки проекту Конституції СРСР, до складу якої було введено і наркома юстиції, Генерального прокурора УРСР⁵. Для вироблення основ Конституції важливе значення мали обговорення і рішення XII з'їзду РКП(б) в квітні 1923 р. та Четвертої наради з національного питання в ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік та областей в червні 1923 р.

На з'їзді з перших засідань Скрипник наполягав на тому, щоб національне питання винести на обговорення пленарного засідання, без переносу на секційне⁶. Та ось на з'їзді з доповіддю «Про національні моменти в партійному і державному будівництві» виступив Сталін. Як свідчив Троцький, Ленін готував до з'їзду партії «рішучий виступ проти Сталіна», «бомбу проти Сталіна»⁷. Проте новий інсульт в березні 1923 р. В. Леніна зробив неможливим його виступ на з'їзді. І Сталін перейшов у наступ на «независимцев»: «Дехто задає чисто схоластичне питання: а що ж після об'єднання чи залишаються республіки незалежними, — гово-

¹ Див.: Известия ЦК КПСС. 1989. № 9. С. 192—193.

² Там же. С. 193—195.

³ Там же. С. 214.

⁴ *Ненароков А. П.* Семьдесят лет назад: национальный вопрос на XII съезде РКП(б) // Отечественная история. 1993. № 6. С. 114.

⁵ Див.: *Курас І. Ф.* Штрихи до портрета в інтер'єрі епохи (Замість передмови) // *Скрипник М. О.* Вибрані твори. К., 1991. С. 10.

⁶ Див.: РКП(б). Съезд 12. Москва, 1923 // Стеногр. отчет. М., 1963. С. 397.

⁷ *Троцкий Л. Д.* Вказ. праця. С. 87.

рив Генеральний секретар ЦК РКП(б). — Це питання — схоластичне. Їх незалежність обмежується, бо будь-яке об'єднання є певне обмеження прав... у тих, що об'єднались». Елементи незалежності він звів до права виходу з складу СРСР¹.

З різкими звинуваченнями фактично на адресу Сталіна виступив керівник грузинських більшовиків П. Г. Мдівані². Його підтримав нарком освіти України Г. Ф. Гринько³. Він звернув увагу на небезпеку «найглибшої централізаторської тенденції», «тупої байдужості» з національного питання. У своєму виступі Гринько посилався на виступи Скрипника і Фрунзе на останній Всеукраїнській партійній конференції, які висловили песимізм з приводу реалізації партійних рішень з національного питання.

Досить різко критикував сталінську доповідь на з'їзді сам Скрипник. «Хіба що-небудь нове пропонується у тезах тов. Сталіна? Нічого. Лінію давно намічено, ще в 1913—1914 рр. її намітив Ленін, її проводилася вона в статтях Леніна та його співробітника Сталіна у нашому журналі «Провещание».

Так чому ж ми практично у національному питанні товчемося на місці і при правильному, принциповому його розв'язанні залишаємося на ділі безсилими? Справа в тому, що ми весь час балансуємо в галузі національного питання. Де-хто весь час намагається знайти середню лінію. Будь-яку вказівку на великодержавний шовінізм завжди вважають на необхідне компенсувати вказівкою протилежною на шовінізм народностей недержавних, і завжди ми маємо тут подвійну бухгалтерію... Так на ділі з великодержавним шовінізмом ми не вели ніякої боротьби. Нам треба провести тут деяку межу!»⁴.

А далі Скрипник поставив риторичне, принаймні для нього і Генерального секретаря ЦК РКП(б), питання: чи не занадто у сталінській доповіді випнуто протиставлення націоналізму великодержавного і місцевого, «чи не буде це протиставлення двох націоналізмів приводом для того, щоб багато й багато хто на практиці свою бездіяльність у галузі національного питання виправдовував таким протиставленням?»⁵. Він звернув увагу делегатів з'їзду на незадовільне практичне здійснення лінії з національного питання в галузі

¹ Див.: РКП(б). Съезд XII. Москва, 1923 // Стеногр. отчет. С. 483.

² Див.: Там же. С. 495—498.

³ Див.: Там же. С. 502—505.

⁴ РКП(б). Съезд XII. Москва, 1923 // Стеногр. отчет. С. 572.

⁵ Там же. С. 573.

культурної і партійної роботи серед українців, зокрема, в Росії.

Так, XII з'їзд РКП(б) акцентував необхідність рішучої боротьби з великодержавним шовінізмом. Проте теза Скрипника про «подвійну бухгалтерію» підтвердилась подальшим політичним розвитком, сталінською політикою.

Це виразно проявилось невдовзі на Четвертій нараді з національного питання в ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік та областей. Свій виступ на нараді Скрипник розпочав з критики попереднього промовця Мануїльського, хто ревно відстоював точку зору Сталіна і всіх прибічників «автономізації». «Думати, що наш Союз РСР можна будувати, як це говорив т. Мануїльський, тільки двома шляхами — або шляхом конфедерації, або шляхом єдиної й неподільної республіки — неправильно, це спрощене розуміння... Ми будуємо свою державу таким чином, що вільні республіки, які в ній об'єднуються, лишаються внутрішньо незалежними, водночас передаючи визначену долю своєї суверенності своєму Союзові Соціалістичних Республік для економічної та політичної боротьби поза ними»¹. В своєму виступі Скрипник торкнувся і так званої «справи Султан-Галієва», члена колегії Наркомнацу РСФСР, одного з перших і досить послідовних критиків сталінської «подвійної бухгалтерії» у національній політиці, за що його було виключено з партії та заарештовано. Як недавно було встановлено, «справа Султан-Галієва» було інспірована за сталінським сценарієм². Скрипник, хоча й дуже обережно, але натякнув на те, що «справа Султан-Галієва» могла бути спровокована³. Можна висловити припущення, що не тільки відверта критика сталінської політики, а й цей натяк Скрипника не забулись пізніше⁴.

Виступи Сталіна на нараді не залишали сумніву щодо його позиції. «...Наші коморганізації на окраїнах, у республіках та областях, — говорив він, — можуть розвинутися й встати на ноги, зробитися справжнім інтернаціоналістичним марксистським кадром тільки в тому випадку, якщо вони подолають націоналізм..., якщо будуть в змозі встояти проти того націоналістичного віяння, котре суне у нашу партію на окраїнах, суне, тому що відроджується буржуазія, зростає неп, зростає націоналізм, є пережитки великоруського шо-

¹ Четвертое совещание ЦК РКП(б) с ответственными работниками национальных республик и областей в Москве 9—12 июня 1923 г. // Стеногр. отчет. М., 1923. С. 47.

² Див.: Известия ЦК КПСС. 1990. № 10. С. 43.

³ Див.: Четвертое совещание ЦК РКП(б)... С. 48.

⁴ Див.: Шаповал Ю. І. Вказ. праця. С. 18.

визізму, існує вплив закордонних держав..., що підтримують всіляко націоналізм»¹. Ясна річ, критика була направлена проти Скрипника і Раковського. «Ну, а я за федерацію, тобто проти конфедерації, тобто проти пропозицій Раковського і Скрипника», — закінчував свій виступ Генсек². Красномовною була й його відверта підтримка Мануїльського³.

Через 10 років на червневому (1933 р.) Пленумі ЦК КП(б)У Скрипник знову почує важкі і несправедливі звинувачування у «націоналістичних перекрученнях», «серйозних помилках» в його літературних працях з національного питання, на цей раз вже від сталінського посланця в Україні П. П. Постишева. Почує і... більше не захоче слухати подібних звинувачень в сталінській редакції.

А поки що Скрипник продовжував боротися проти централізму, здійснення сталінського плану «автономізації», за суверенітет України. Він неодноразово і безбоязно виступає на сесіях ЦВК СРСР з вимогами чіткого розмежування повноважень союзного й республіканських раднаркомів, наркоматів, гарантій прав республік у фінансах, судочинстві. В грудні 1923 р. з ініціативи Скрипника у Харкові відбулася Всесоюзна нарада наркомів юстиції СРСР. Йшлося про уніфікацію законодавства союзних республік по відомствах необ'єднаних наркоматів. В його доповіді на нараді наголошувалось — уніфікація найголовніших законів потребує санкції вищих органів союзних республік і лише після неї — союзних органів⁴. Нарада підтримала цю позицію, визнала необхідними такі періодичні наради в союзних республіках. Народні комісаріати юстиції і прокуратури союзних республік визнавались самостійними і підлеглими лише найвищим республіканським органам. «Ми гадаємо, що єдності повинно досягти не через натиски згори, — заявив Скрипник в бесіді з кореспондентом газети «Вісти ВУЦВК», — а виключно шляхом погодження роботи окремих Наркоматів в Союзних республіках». Він висловив задоволення — більшість учасників наради висловились за точне розмежування і чітке визначення прав СРСР щодо республік, юрисдикції союзних і республіканських правоохоронних органів⁵.

І пізніше Скрипник намагався довести шкідливість деяких занадто «централізаторських» законопроектів. Так, під час обговорення проекту Закону СРСР про землекористуван-

¹ Четвертое совещание ЦК РКП(б)... С. 67—68.

² Там же. С. 234.

³ Там же. С. 227.

⁴ Див.: Вісти ВУЦВК. 1923. 23 груд.

⁵ Див.: Вісти ВУЦВК. 1923. 23 груд.

ня він виступив проти тих статей, що суперечили Конституції і партійним рішенням про взаємовідносини між Союзом і республіками. «Новий закон... установлює, що земля є власністю не республік, а усього Союзу. Якщо прийняти такий закон, то це значило б, що суверенність окремих республік зводиться лише до того, що вони мають свій уряд, не маючи своєї території. Я вважаю, що всім таким тенденціям треба дати рішучу відсіч»¹. Послідовно відстоював він суверенітет радянських республік і на V з'їзді Рад СРСР, коли обговорювався пункт з порядку денного про затвердження Конституції РСФРР і УСРР. «Конституція СРСР не дає ніякого права з'їздові Рад СРСР затверджувати конституцію окремої республіки, — зауважив він. — ...Пропозиція, щоб до Союзу РСР перейшло затвердження конституцій Союзних Республік, робить вихідним пунктом для цих конституцій не волю данної республіки, а волю всього Союзу. Такий своєрідний державний переворот нічим ні в найменшій мірі не виправдовується...»².

Наркомом юстиції і Генеральним прокурором України Скрипник працював до початку березня 1927 р., коли Президія ВУЦВК затвердила його наркомом освіти України³. Сталінський посланець Л. Каганович, тодішній перший секретар ЦК КП(б)У, зрозуміло, не пояснював на засіданні Президії ВУЦВК дійсну причину цього переміщення. Але й на цьому посту Скрипник дошкулятиме Сталіну не тільки успіхами українізації. Він публічно піддавав сумніву, а то й запереченню нові сталінські теоретичні винаходи щодо «закономірного загострення класової боротьби», причин голоду і невиконання плану хлібозаготівель 1932 р. та ін.⁴. Такі виступи навряд чи пройшли поза увагою Сталіна. Секретар ЦК ВКП(б) Постишев, спішно призначений другим секретарем ЦК КП(б)У в січні 1933 р., довершив розгром наркомату освіти. Проте спроби поставити на коліна Скрипника, вибити з нього каяття не вдалились. 7 липня 1933 р., за офіційною версією, пострілом з револьвера він покінчив з собою. Але є й інша версія, згідно з якою Скрипника вбили за вказівкою Сталіна агенти ОДПУ⁵. Так трагічно увірвало-

¹ Курас І. Ф. Вказ. робота. С. XIII.

² Там же.

³ Див.: Вісті ВУЦВК. 1927. 6 бер.

⁴ Див.: Замковий В. П. Микола Скрипник: сторінки політичної біографії // Про минуле — заради майбутнього. К., 1989. С. 257—260.

⁵ Див.: Михайлик Н. Загадочное убийство Скрипника // Вечерний Харьков. 1996. 25 янв.

ся життя старого революціонера, який відстоював альтернативний сталінізму демократичний шлях національно-державного будівництва в СРСР.

Надійшла до редколегії 20.03.96

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*В. М. ШАПОВАЛ, чл.-кор. АПрН України,
В. БАРАНЧУК*

ПИТАННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ — ПОЧАТОК ХХ ст.)

Розвиток конституційного процесу в Україні засвідчує, що однією з найгостріших проблем національного державотворення є проблема територіальної організації влади (держави). Чи не найголовнішим у вирішенні цієї проблеми є вибір форми державного устрою і закріплення відповідних положень в Основному Законі. Об'єктивно форма державного устрою — це спосіб організації державної, а точніше — публічної влади, зумовлений взаємовідносинами між її органами в центрі і на місцях. Свій конкретний вияв вона знаходить в особливостях політико-територіальної організації держави та її адміністративно-територіального поділу.

Теорія і практика конституціоналізму знають дві форми державного устрою — унітарну і федеративну. Існування цих форм відбиває зміст певних ідей — складових конституціоналізму, який є суспільно-політичним і політико-правовим явищем так званого нового часу. Відповідні ідеї були сформульовані у XVII—XVIII ст.ст. і подекуди майже водночас були втілені у практику. Звідси помилковими слід вважати оцінки тих, хто застосовує деякі сучасні критерії для характеристики територіальної організації влади в умовах рабовласницької і феодальної державності і, зокрема, знаходять там юридичні ознаки федералізму.

Разом з тим необхідно враховувати, що в усі історичні часи існування феномену, держави вирішувалася проблема її територіальної організації. І по суті, завжди виникала дилема: якою має бути держава — централізованою або децентралізованою? Ця дилема завжди розв'язувалася у способи, котрі відповідали часові.

Свідчення сказаному знаходяться й у змісті української політико-правової думки в її історичному контексті. Говорячи про територіальну організацію влади на українських теренах, необхідно розрізняти як внутрішній, так і зовнішній аспект цієї проблеми. Внутрішній її аспект відображає прин-